

Kulturreservaten

Återrapportering enligt 2005 års regleringsbrev

Innehåll

1 Sammanfattande slutsatser	3
2 Uppdraget	5
3 Insatser för kulturresevatn	5
3.1 Länsstyrelsernas insatser.....	5
3.2 Riksantikvarieämbetets insatser	5
3.3 Övriga aktörers medverkan	6
3.4 Bedömning av insatserna	7
4 Kulturresevatens tillämpning.....	7
4.1 Befintliga kulturresevat	7
4.2 Kulturresevat som tillkommit under 2004.....	8
4.2.1 Brottö skärgårdsjordbruk.....	8
4.2.2 Mariebergs sågverkssamhälle.....	8
4.2.3 Äskhult	8
4.2.4 Pershyttans gamla bergsmansby.....	9
4.2.5 Lingnåre	9
4.3 Närmast förestående kulturresevat.....	9
4.4 Kommunala kulturresevat.....	10
4.5 Bedömning av tillämpningen	10
5 Kostnader för kulturresevatn.....	11
5.1 Hittillsvarande kostnader 1999-2004	11
5.2 Framtida kostnader till år 2010	14
5.3 Bedömning av kostnaderna.....	15
6 Kulturresevatens utveckling och effekter	15
6.1 Kvalitet och resurseffektivitet.....	16
6.2 Kulturresevatens betydelse i ett vidare perspektiv.....	16
6.3 Bedömning av utveckling och effekter	16

1 Sammanfattande slutsatser

Arbetet med att bilda och sköta kulturresevat pågår nu för sjunde året och resultaten av arbetet möjliggör slutsatser om tillämpning, arbetsformer och kostnader. Det går nu även att se vissa utvecklingstendenser beträffande kulturresevatens framtida antal, innehåll, inriktning och resursbehov.

- ⌘ Riksantikvarieämbetet (RAÄ) bedömer att de insatser som gjorts under året, precis som tidigare, hållit hög kvalitet. Den viktiga förankringsprocessen kräver mycket tid. Nya typer av kulturresevat med underhållskrävande byggnader, anläggningar och marker ställer krav på utökad kunskap och utveckling av nya effektiva metoder för bedrivande av vård och verksamheter. Länsstyrelserna fortsätter att arbeta gentemot nya frågeställningar och RAÄ:s handbok har omarbetats så att den bättre svarar upp mot de nya behoven. RAÄ avser framöver att utarbeta kriterier för beräkning av intrångsersättning i kulturpräglade miljöer.
- ⌘ Vid utgången av 2004 hade 17 länsstyrelser beslutat om 20 statliga kulturresevat. När denna rapportering görs har ytterligare ett statligt kulturresevat bildats. En rad specifika problem och frågeställningar har visat sig återkommande i processen med bildandet av kulturresevat under tidigare år, vilket nu underlättar processen med att skydda och förvalta mer komplexa miljöer som industri- och skärgårdsmiljöer.
- ⌘ Samfinansieringen med andra medel än kulturmiljövårdsbidraget har minskat under 2004. Hittillsvarande möjligheter till samfinansiering med olika former av EU-medel kan även förändras framöver. Kulturresevatens innebär långsiktiga åtaganden med krav på årligen återkommande insatser vilket förutsätter tillräckliga såväl administrativa som finansiella resurser.
- ⌘ Kulturresevatens instrumentets utvecklingsmöjligheter framträder allt tydligare. Arbetet med kulturresevat har förstärkt samarbetet över såväl läns- som sektorsgränserna vilket breddat intresset för kulturlandskapsfrågor. Detta kan även gynna samfinansieringen av arbetet. Behovet av att utveckla metoderna för uppföljning och utvärdering ökar. De insatser som görs i kulturresevatens har en viktig miljömässig, social och ekonomisk betydelse i ett regionalt perspektiv – och sammantaget även i det nationella perspektivet.
- ⌘ Kulturmiljövårdsbidragets storlek har inte ökat med tillkomsten av kulturresevat, vilket gör att kulturresevatens hamnar i konflikt med finansieringen av sedan tidigare etablerade bevarandeinsatser. Om i genomsnitt sju nya statliga kulturresevat per år inrättas framöver och medelkostnaderna för inrättande och drift är de samma som för tidigare år, så kommer

inför år 2010 att finnas ca 55 kulturresevat som intecknar knappt en fjärdedel av det sammanlagda bidragsbelopp som RAÄ för närvarande årligen fördelar till länen. Om arbetet med att inrätta och förvalta kulturresevat skall fortsätta krävs nya ekonomiska resurser.

2 Uppdraget

Föreliggande rapport utgör Riksantikvarieämbetets återrapportering av arbetet med kulturresevat enligt 2005 års regleringsbrev. Möjligheten för länsstyrelser och kommuner att avsätta områden som kulturresevat, i syfte att bevara värdefulla historiska landskap, infördes med miljöbalken 1 januari 1999. Arbetet med kulturresevat pågår nu för sjunde året. Riksantikvarieämbetet har sedan starten årligen uppdragits av regeringen att redovisa de åtgärder som genomförts inom ramen för arbetet med kulturresevat.

I regleringsbrevet formuleras uppdraget enligt följande:
Riksantikvarieämbetet skall i en särskild rapport, efter samråd med länsstyrelserna, göra en sammanställning och samlad bedömning av arbetet gällande värdefulla kulturpräglade landskap som enligt miljöbalken skyddas som kulturresevat. Av redovisningen skall framgå vilka effekter skyddsformen har haft, i vilken omfattning som skyddsformen har använts, vilken typ av områden som har skyddats samt formerna och kostnaderna för inrättande, vård och skötsel av kulturresevat. Redovisningen skall lämnas till regeringen senast den 1 juli 2005.

3 Insatser för kulturresevaten

3.1 Länsstyrelsernas insatser

Vid utgången av 2004 hade 17 län beslutat om 20 statliga kulturresevat och samtliga länsstyrelser arbetar vidare med bildandet av nya kulturresevat. Länsstyrelserna har olika arbetssätt vid bildandet av kulturresevat, ansvaret har antingen lagts på en medarbetare eller fördelats på flera medarbetare som då ansvarar för kulturresevatshanteringen inom varsitt geografiskt område inom länet. I många län har länsstyrelsepersonal genomfört så gott som hela processen, från inventering och utredning via förhandling och planering till beslut och skötselplan, medan andra län har lagt ut arbetet på läns museer eller fristående konsulter.

3.2 Riksantikvarieämbetets insatser

Riksantikvarieämbetet har i likhet med tidigare år även 2004 arrangerat en nätverksträff med företrädare för kulturresevatsarbetet från länsstyrelser och läns museer. Årets nätverksträff hölls i Stockholms län i månadsskiftet september/oktober. Teman för årets diskussioner var restaurering, bevarande och skötsel av kultur- och naturvärden samt olika skyddsinstruments möjligheter och begränsningar.

I december 2004 hölls även ett seminarium med föreläsare för det regionala respektive centrala kulturresevarsarbetet kring frågor om inriktning och långsiktiga strategier avseende kulturresevaraten.

Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket har sedan 1999 haft ett kontinuerligt samarbete och kunskapsutbyte i aktuella frågor avseende processerna kring kulturresevat och naturresevat. De båda verken har under 2004 gemensamt arrangerat och genomfört en skötselkurs för bl. a. personal vid länsstyrelser och kommuner. Kursen hölls i Gävleborgs län och behandlade ekologi, planering och skötsel avseende alluviala ängar och lövskogar. Riksantikvarieämbetet deltog även i månadsskiftet augusti/september vid Naturvårdsverkets årliga informations- och diskussionsträff med förvaltare av skyddade områden. Årets träff ägde rum på Sävö i Södermanlands skärgård och fokuserade på skötsel av skyddade områden med temat odlingslandskap i skärgården.

Riksantikvarieämbetet deltar med en ledamot i Tillsyns- och föreskriftsrådet samt har även deltagit i arbetsgrupper och aktiviteter under nämnda råd, såsom en av tillsyns- (och tillsynsväglednings-) ansvariga myndigheter enligt miljöbalken. I mars 2004 arrangerades ett seminarium för personal vid länsstyrelser och kommuner om tillsyn i skyddade områden; i samverkan mellan Naturvårdsverket, Tillsyns- och Föreskriftsrådet, Skogsstyrelsen, Fiskeriverket och Riksantikvarieämbetet.

Riksantikvarieämbetet har under 2004 även presenterat kulturresevarsarbetet för representanter från Finska Miljöministeriet, Museiverket och Västra Finlands Miljöcentral. Bland annat besöktes i maj nyinrättade Brottö skärgårdsjordbruk i Stockholms län och likheter mellan svenska kulturresevat och finska "landskapsvårdsområden" diskuterades.

Riksantikvarieämbetet har under hösten 2004 och våren 2005 reviderat handboken för bildande och förvaltning av kulturresevat. Handboken kan hämtas på: www.raa.se/bok/pdf/kulturresevat.pdf. I december 2004 inleddes även arbetet med att ta fram en långsiktig strategi för kulturresevaraten. Detta arbete skall utmynna i ett program som beräknas vara färdigställt i slutet av 2005 eller början av 2006.

3.3 Övriga aktörers medverkan

Riksantikvarieämbetet har redan tidigare kunnat konstatera att markägare/brukare och andra sakägare är delaktiga från ett tidigt stadium i processen och påverkar utformningen av syften och målbeskrivningar utifrån kunskap och erfarenhet om miljöerna och däri ingående värden. De ideella insatserna för bevarande och vård av miljöernas värden är i flera fall av betydande omfattning och mycket viktiga för kulturresevatens utveckling. Kommunerna fortsätter att visa intresse och engagemang för kulturresevaraten som attraktiva besöksmål och verktyg för att utveckla och stärka den lokala identiteten.

Länsmuseer och fristående konsulter är engagerade i inventerings- och utredningsarbetet inför beslut och skötselplaner. Länsmuseer, folkhögskolor, hembygdsföreningar m. fl. bedriver olika typer av verksamheter i kulturresevaraten såsom utställningar, kurser, skådespel och konserter.

3.4 Bedömning av insatserna

Riksantikvarieämbetet anser att arbetet med utredningar, planering och upprättande av beslutshandlingar inklusive skötselplaner håller en fortsatt hög kvalitet oavsett om det bedrivs vid länsstyrelser, läns museer eller av konsulter. Förankringsprocessen – dialog och förhandling med berörda instanser, mark- och sakägare – kräver mycket tid och personella resurser men har avgörande betydelse för ett lyckat resultat. Kulturresevatnen innebär långsiktiga åtaganden med krav på årligen återkommande insatser såväl vad gäller att uppnå syfte och mål som att säkerställa en hög kvalitet i utvecklingsarbetet. Om detta skall göras möjligt behöver länsstyrelsernas nuvarande administrativa och finansiella resurser förstärkas.

Kulturresevatnen utgörs av olika miljöer med olika förutsättningar vad gäller kunskapsläge, storlek, innehåll, geografi, ägoförhållanden m. m. De personer som genomfört de olika momenten i processen med att inrätta kulturresevatn har haft begränsade eller inga egna tidigare erfarenheter av detta. Seminarier, kurser och Riksantikvarieämbetets handbok har fungerat som stöd i arbetet och man har utbytt erfarenheter över läns- och sektorsgränserna. Även om en del arbete ännu återstår innan rutinerna fått sin färdiga form, så har de samlade erfarenheterna inneburit att de stora dragen i arbetsgången behärskas väl, speciellt avseende miljöer med agrar prägel. Länsstyrelserna fortsätter att pröva tillämpningen gentemot nya problem och frågeställningar som är förknippade med andra typer av miljöer. Riksantikvarieämbetets handbok har omarbetats så att den bättre svarar upp mot de nya behoven. Av samma anledning måste de kurser, seminarier och nätverkssammankomster som årligen anordnas i dessa sammanhang vara föremål för ständig utveckling.

4 Kulturresevatnens tillämpning

4.1 Befintliga kulturresevatn

Vid utgången av 2004 fanns tjugo kulturresevatn, fördelade på fjorton län. Under 2005 har beslut hittills tagits om ytterligare ett; Sandvikens fiskeläge i Västernorrlands län, Örnsköldsviks kommun.

Listan visar landets tjugo befintliga kulturresevatn, vid rapporteringstillfället i juni 2005.

<i>Län</i>	<i>Miljö</i>	<i>Typ av miljö</i>	<i>Beslut</i>
Stockholm	Brottö	Skärgårdsjordbruk	2004 04 13
Uppsala	Lingnåre	Fossilt odlingslandskap	2004 12 15
Östergötland	Smedstorp	Dubbelgård	2001 01 26
	Öna	Skogshemman	2002 06 19

Jönköping	Åsen	Bymiljö	2000 03 06
Kronoberg	Råshult	Komministerboställe	2002 12 16
Gotland	Norrbys	Gårdsmiljö	2002 06 17
Blekinge	Ronneby Brunn	Brunnspark	2003 04 04
Halland	Mårtagården	Kaptensboställe	2003 04 04
	Åskhult	Bymiljö	2004 06 21
V. Götaland	Gunnebo	Slottsmiljö	2003 06 10
Värmland	Juhola	Finngård	2001 12 10
	Brattforsheden	Krigsflygfält	2003 06 17
Örebro	Pershyttan	Bergsmansby	2004 12 10
Dalarna	Östra Utsjö	Kvarnstensbrott	2003 11 03
Gävleborg	Västeräng	Bymiljö	2002 09 02
Västernorrland	Marieberg	Sågverkssamhälle	2004 04 19
	Sandviken	Fiskeläge	2005 02 17
Jämtland	Lillhärjeåbygget	Fjällgård	2002 03 25
Västerbotten	Rörträsk	Översilningsängar	2002 06 26
Norrbotten	Hanhinvittikko	Fäbod	2002 06 07

4.2 Kulturresevat som tillkommit under 2004

Under 2004 har länsstyrelserna fattat beslut om inrättande av sammanlagt fem olika typer av miljöer. Dessa är Brottö skärgårdsjordbruk i Stockholms län, Mariebergs sågverkssamhälle i Västernorrlands län, Åskhult i Hallands län, Pershyttans gamla bergsmansby i Örebro län och Lignåre i Uppsala län.

4.2.1 Brottö skärgårdsjordbruk

Brottö skärgårdsjordbruk är beläget i Stockholms län, Österåkers kommun. Beslutet att inrätta området som kulturresevat togs 2004 04 13. Här bedrivs ett småskaligt jordbruk med djurhållning och mångsyssleri. Miljön utgör ett för regionen representativt vardagslandskap av en typ som på sikt riskerar att försvinna. Syftet med resevatet är bl. a. att bevara och vårda det kulturpräglade landskapet med pågående verksamheter för att pedagogiskt åskådliggöra hur ett levande skärgårdsjordbruk har fungerat och fungerar än idag, men även att möjliggöra forskning kring det biologiska kulturarvet. Området ägs, bebos och brukas av privatpersoner.

4.2.2 Mariebergs sågverkssamhälle

Mariebergs sågverkssamhälle finns i Västernorrlands län, Kramfors kommun. Beslutet att inrätta området som kulturresevat togs 2004 04 19. Miljön utgör ett välbevarat och representativt industrilandskap med en kontinuitet från 1860-talet fram till vår tid. Syftet med resevatet är bl. a. att bevara och utveckla det industripräglade kulturlandskapet och skapa möjligheter att spegla produktionsförhållanden och levnadsförutsättningar i ett historiskt perspektiv. Området ägs av Köja-Marieberg lokalhistoriska förening.

4.2.3 Åskhult

Åskhult är en liten bondby med oskiftad bebyggelse i Hallands län, Kungsbacka kommun. Åskhult har tidigare skyddats som naturresevat med kulturhistoriska motiv, men förvaltas numera med tydligare kultur-

historiska ambitioner som kulturreservat. Syftet med reservatet är bl. a. att bevara och levandegöra en agrarhistorisk helhetsmiljö som den gestaltade sig strax före den agrara revolutionen och storskiftet samt att främja forskning och kunskapsuppbyggnad om landskapet och levnadsvillkoren i det gamla bondesamhället. Åskhult ägs och förvaltas av Väst-kuststiftelsen. Beslutet att inrätta området som kulturreservat togs 2004 06 21.

4.2.4 Pershyttans gamla bergsmansby

I Örebro län, Nora kommun ligger Pershyttans gamla bergsmansby. Beslutet att inrätta området som kulturreservat togs 2004 12 10. Området är en stor och innehållsmässigt mycket komplex helhetsmiljö med en mängd olika typer av byggnader, gruv- och industrilämningar samt anläggningar och marker som berättar om de skilda verksamheter som bedrivits och den utveckling som skett i och kring byn under hundratals år. Syftet med reservatet är bl. a. att bevara och vårda landskapet med byggnader, anläggningar, marker och lämningar samt förmedla kunskaper om utvecklingen av det svenska bergsbruket, livsmiljön, kultur- och naturlandskapet från medeltiden fram till mitten av 1900-talet. Kulturreservatet omfattar ett mycket stort antal mindre fastigheter av vilka de flesta ägs och bebos av privatpersoner. Gruv- och industrilämningarna ligger främst på mark som ägs av stiftelsen Nora järnvägmuseum och veteranjärnväg Skogsmarken ägs till stor del av Sveaskog fastigheter AB.

4.2.5 Lingnåre

Lingnåre ligger i Uppsala län, Tierps kommun och är ett sammansatt kulturlandskap med lämningar efter vikingatida och medeltida bosättningar. Odlingslandskapet har också tydligt präglats av markanvändningen under senare perioder utan att de äldre spåren och lämningarna förstörts. Beslutet att inrätta området som kulturreservat togs 2004 12 15. Syftet med reservatet är bl. a. att bevara och utveckla ett unikt kulturlandskap som speglar en tusenårig samhällsutveckling, genom att på ett överskådligt sätt visa markanvändningen och dess förändring från vikingatid och tidig medeltid till modern tid. Området ägs delvis av privatpersoner, delvis av Upplandsstiftelsen.

4.3 Närmast förestående kulturreservat

Av länsstyrelsernas prioriteringar framgår att det fortfarande finns ett behov av att avsätta miljöer med agrar prägel som kulturreservat. Bland senast beslutade och närmast förestående kulturreservat har dock i ökande omfattning andra typer av miljöer införts på listan; exempelvis park-, trädgårds-, industri-, kust- och skärgårdsmiljöer samt samiska kulturmiljöer. Detta är delvis resultatet av ett förbättrat kunskapsläge genom de senaste årens särskilda satsningar och projekt.

Listan visar miljöer som förväntas bli beslutade inom ett år; d. v. s. under 2005 eller första hälften av 2006.

<i>Län</i>	<i>Miljö</i>	<i>Typ av miljö</i>
Södermanland	Horsvik	Skärgårdshemman
Jönköping	Högarp	Bymiljö

Skåne	Örnanäs	Gårdsmiljö
Halland	Bollaltebygget	Gårdsmiljö
V. Götaland	Vallby	Bymiljö
Västmanland	Bråfors	Bergsmansgård
Dalarna	Harmsarvet	Bergsmansgård
Västerbotten	Atoklimpen	Samisk miljö
Norrbotten	Gallejaur	bymiljö

Nyligen har även ett resonemang börjat föras kring behov och möjligheter vad gäller kulturreservatsinstrumentets tillämpning på folkparker, idrottsplatser, bostadsområden och andra miljöer som på olika sätt representerar det moderna samhällets kulturarv.

Länsstyrelserna arbetar aktivt vidare med utredning, planering, bildande och förvaltning av kulturreservat. Före utgången av 2005 förväntas ytterligare ca 6 kulturreservat ha beslutats av länsstyrelserna. Av ovanstående förteckning att döma kan vidare antas att landet vid nästa återrapporteringsstillfälle, vid halvårsskiftet 2006, har sammanlagt ca 30 kulturreservat i drift.

4.4 Kommunala kulturreservat

Den 29 november 2004 togs landets första kommunala beslut om inrättande av kulturreservat avseende Lögdö Bruk, en järnbruksmiljö i Timrå kommun, Västernorrlands län. I april 2005 beslutades ytterligare ett kommunalt kulturreservat; Ramsholmens odlingslandskap i Marks kommun, Västra Götalands län. I flera kommuner fortsätter också processen med utredning, förankring planering och bildande av kulturreservat.

4.5 Bedömning av tillämpningen

Länsstyrelserna har på grund av rådande kunskapsläge och nedläggningen av det småskaliga jordbruket, ofta sett sig föranledda att börja inrättandet av kulturreservat med agrara miljöer. En rad specifika problem och frågeställningar har visat sig återkommande i processen med bildandet av agrara kulturreservat. Det rör sig bl. a. om upprättande av föreskrifter, målbeskrivningar, avtal och samarbetsformer. Dessa erfarenheter underlättar nu processen med att skydda och förvalta mer komplexa miljöer, till exempel industri- och skärgårdsmiljöer. Inom dessa miljöer ställs delvis nya krav på dem som arbetar med kulturreservat; avseende kunskapsuppbyggnad, utveckling av hållbara lösningar för vård och verksamheter samt metoder för det pedagogiska och publika arbetet. Denna förskjutning mot nya frågeställningar driver på utvecklingen av kulturreservatsinstrumentets tillämpning och tydliggör samtidigt behovet av en samlad långsiktig strategi för det fortsatta arbetet.

Erfarenheterna från arbetet med värdering och förhandling avseende in-trång, visar att det föreligger ett behov av enhetliga riktlinjer på området. Riksantikvarieämbetet kommer därför att inleda ett arbete med

att ta fram kriterier för beräkning av intrångsersättnings storlek i kulturpräglade miljöer.

Nya kulturresevat har inte inrättats i den takt som tidigare förväntats. Detta kan delvis förklaras med att förankringen med berörda instanser, mark- och sakägare kräver längre tid och mer arbete än vad man tidigare insett. Men det beror också på att resurserna är begränsade. Trots att arbetet med kulturresevat nu har pågått i drygt sex år, har ännu inte alla länsstyrelser fattat beslut om bildande av kulturresevat. Länens arbete med kulturresevat ska huvudsakligen finansieras inom ramen för anslaget 28:26 Bidrag till kulturmiljövård (kulturmiljövårdsbidraget). Kulturmiljövårdsbidragets storlek har dock inte ökat i och med tillkomsten av möjligheten att avsätta kulturresevat eller i takt med att fler resurskrävande kulturresevat tillkommer. Detta medför att behovet av att utveckla kulturresevatsinstrumentet hamnar i konflikt med behovet av fortsatt finansiering av redan etablerade bevarandeinsatser.

5 Kostnader för kulturresevaten

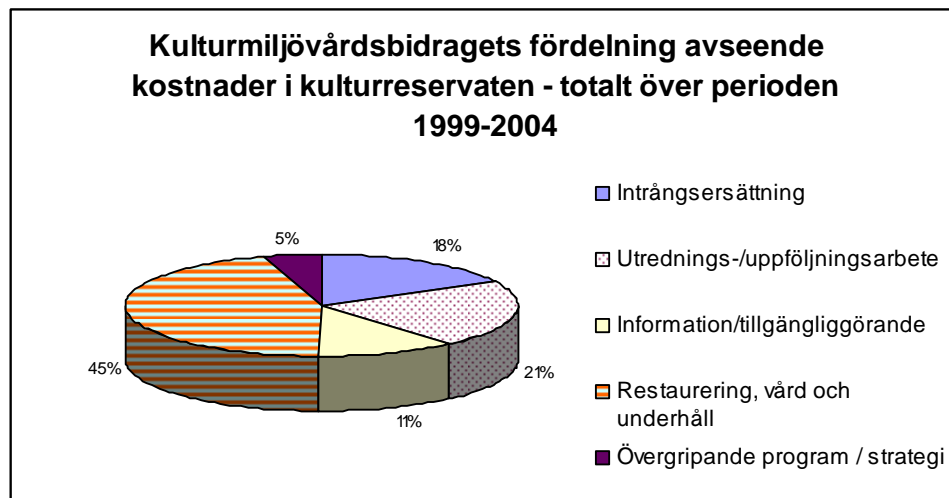
Fjolårets återrapportering innehöll en utförlig redogörelse över kulturresevatens kostnader och finansiering under perioden från starten 1999 till och med budgetåret 2003. I föreliggande återrapportering tillkommer samma typer av uppgifter för 2004. Inför årets rapport har länsstyrelserna således ombetts att redovisa särskilt hur mycket av anslaget 28:26 Bidrag till kulturmiljövård (kulturmiljövårdsbidraget) som under budgetåret 2004 använts för skilda typer av insatskategorier i kulturresevaten samt hur stor andel av de totala kulturresevatkostnaderna som finansierats med andra medel. Precis som tidigare har ideella insatser inte medräknats i dessa sammanhang. Riksantikvarieämbetet har även gjort en uppskattning av kulturresevatens framtida omfattning och anspråk på kulturmiljövårdsbidraget avseende perioden fram till 2010. Denna uppskattning grundar sig på ett genomsnitt av nybildningstakt och kostnader under perioden 1999-2004. Siffrorna har sedan stämts av mot bedömningar som gjorts av några länsstyrelser. Eftersom kulturresevaten står inför en period av utveckling avseende typer av miljöer och arbetets inriktning så bör uppskattningen emellertid betraktas med stor försiktighet.

5.1 Hittillsvarande kostnader 1999-2004

Länsstyrelsernas äskanden ur kulturmiljövårdsbidraget för kulturresevat uppgick inför 2004 till 35,8 mkr eller 9 % av deras sammanlagda äskanden. Länsstyrelsernas redogörelser inför denna återrapportering visar att ca 19,4 mkr eller 8,5 % av 2004 års fördelade kulturmiljövårdsbidrag använts för olika typer av insatser i kulturresevat.¹ Totalt

¹ Enligt uppgifter från BEA-systemet, det datasystem där länsstyrelserna och RAÄ registrerar beslut om bidrag, har ca 21 mkr använts för kulturresevat. Skillnaden kan förklaras med att vissa projekt som delvis innefattar kulturresevat redovisats samlat i BEA-systemet.

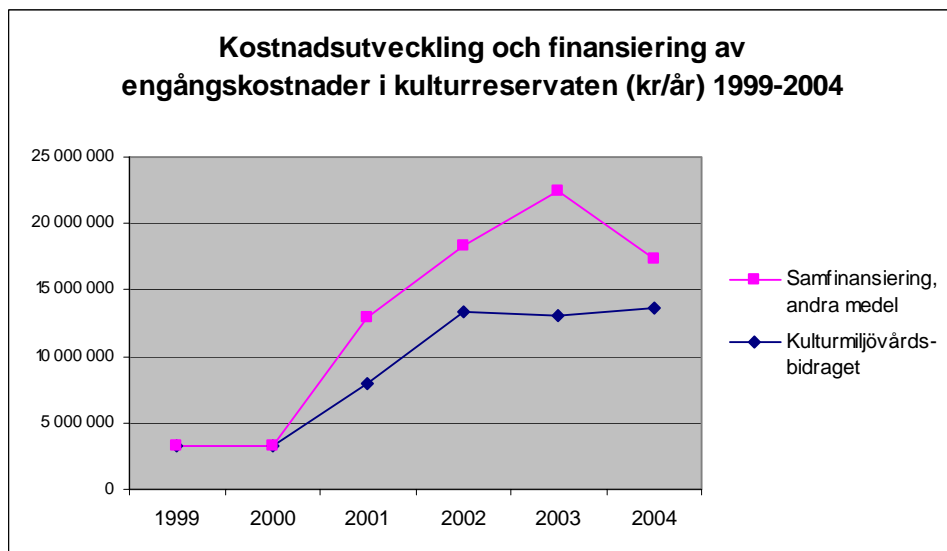
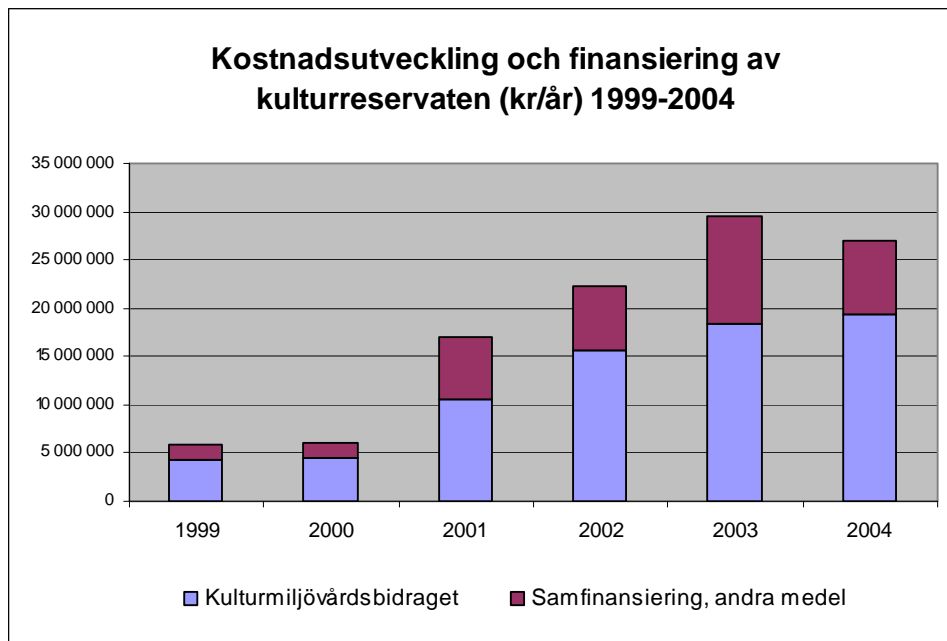
har länsstyrelserna över perioden 1999-2004 använt ca 72,9 mkr av kulturmiljövårdsbidraget för kulturresevat.

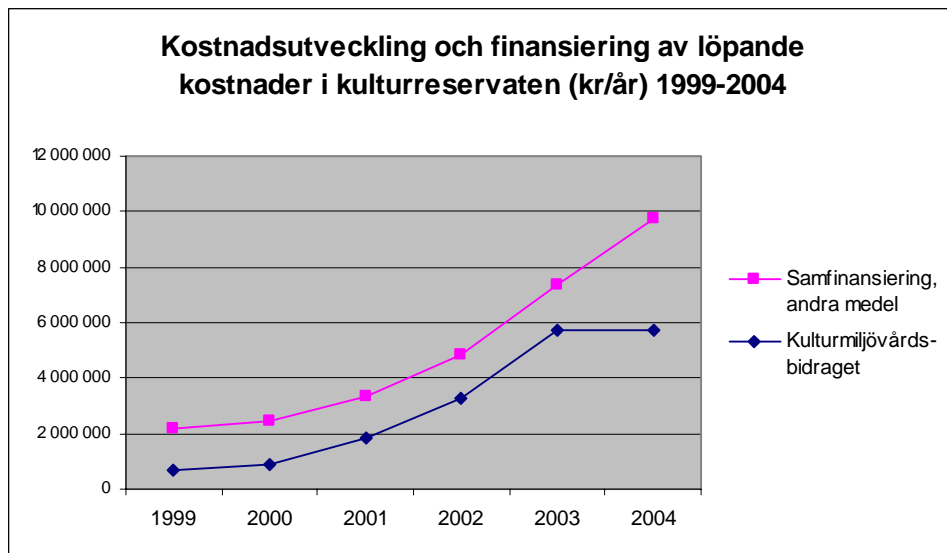
Av dessa 72,9 mkr har 45 % (32,8 mkr) gått till restaurering, vård och underhåll, 21 % (15,6 mkr) till utrednings- och uppföljningsarbete, 18 % (12,8 mkr) till intrångsersättningar, 11 % (8,2 mkr) till information och tillgängliggörande samt 5 % (3,4 mkr) till arbetet med övergripande program och strategier för kulturresevat. För att ge en mer rättvisande bild av hur kostnaderna fördelar sig måste man emellertid ta hänsyn till när i processen insatserna genomförs. Därför har gjorts en åtskillnad mellan initiala eller engångskostnader och löpande eller regelbundet återkommande kostnader. Med initiala/engångskostnader avses huvudsakligen intrångsersättningar och inledande restaurerings- och anläggningskostnader. Med löpande/regelbundet återkommande kostnader avses vård- och underhållskostnader.

Av de 72,9 mkr från kulturmiljövårdsbidraget som totalt utbetalats till såväl bildade resevat som till resevat som idag är under bildande utgör 75 % (54,7 mkr) initiala kostnader och 25 % (18,2 mkr) löpande kostnader.

Av länsstyrelsernas redovisning framgår att de totala kostnaderna för kulturresevat för perioden 1999-2004 uppgått till 107,8 mkr (värdet av ideella insatser är ej beaktat). 68 % (72,9 mkr) har finansierats med medel från kulturmiljöbidraget och 32 % (34,9 mkr) huvudsakligen av EU-medel.

De initiala insatserna i kulturresevatnen lämpar sig ofta att bedriva i projektform. Projekten samfinansieras ofta av EU-medel men även av medel från näringsliv och kommuner. De långsiktiga årligen återkommande agrart inriktade vård- och underhållsåtgärderna samfinansieras främst med olika miljöersättningar till jordbruket.

5.2 Framtida kostnader till år 2010

Utifrån länsstyrelsernas årliga redovisningar av medelsanvändningen kan beräknas att den genomsnittliga kostnaden för inrättande av ett kulturreservat varit ca 3,8 mkr och att den genomsnittliga kostnaden för driften av ett befintligt uppgått till ca 0,8 mkr per år. Det skall också nämnas att skillnaderna är stora mellan de olika reservaten. Exempelvis har Råshults komministerboställe i Kronobergs län belastat kulturmiljövårdsbidraget med i genomsnitt 0,72 mkr / år för finansieringen av löpande åtgärder. Däremot har Ronneby brunnsspark – som är en mycket komplex parkmiljö med stora insatsbehov – hittills inte använt något alls av kulturmiljövårdsbidraget för finansieringen av drift och underhåll. Härigenom illustreras miljöernas olika förutsättningar och det vanskliga med att förutsäga framtida kostnader på grundval av de tidigare. Delar av kostnaderna för inrättande av kulturreservat kan också förmodas sjunka något i framtiden i takt med att länsstyrelserna finner mer effektiva arbetsformer. Samtidigt kan såväl initiala restaureringsinsatser som löpande underhållskostnader antas öka med nya typer av kulturreservat som innehåller mer komplex bebyggelse.

Mot bakgrund av länsstyrelsernas uppgifter och statistik baserad på tidigare år är det rimligt att i framtiden räkna med en genomsnittlig årlig tillväxt av sju kulturreservat, vilket innebär ett nytt kulturreservat per län och treårsperiod. Om man också antar att den genomsnittliga kostnaden för inrättande av ett kulturreservat är 3,8 mkr och den genomsnittliga kostnaden för drift av ett kulturreservat är 0,8 mkr innebär detta att det inför år 2010 finns ca 55 kulturreservat som totalt kostat 403,7 mkr. Kulturresevatens sammanlagda finansieringsbehov för budgetåret 2010 uppgår då till 76,2 mkr. Om finansieringen sker med 68 % från anslaget Bidrag till kulturmiljövård och 32 % från andra medel (vilket bygger på ett genomsnitt över perioden 1999-2004), betyder detta att 51,8 mkr – eller motsvarande knappt en fjärdedel av hela det nuvarande årligen fördelade bidragsbeloppet – kommer att in-tecknas av kostnader för kulturreservat under 2010 samtidigt som dessa behöver en

samfinansiering om ytterligare 24,4 mkr från annat håll. Då är ändå värdet av ideella insatser inte medräknat.

5.3 Bedömning av kostnaderna

Tendenserna från fjolårets återrapportering håller i sig avseende kostnadernas fördelning mellan olika insatser i kulturresevatnen. Dock har den andel av kostnaderna som finansieras med andra medel än kulturmiljövårdsbidraget minskat kraftigt vad gäller de initiala engångsinsatserna. För löpande åtgärder har istället andelen samfinansiering ökat påtagligt. Det är för tidigt att dra några egentliga slutsatser av denna utveckling men en förklaring till den ökade samfinansieringen av löpande åtgärder kan vara att aktörer som deltagit i medfinansieringen av inledande satsningar fortsatt, eller engagerat andra, att delta även i återkommande verksamheter. En förklaring till den kraftigt minskade medfinansieringen av initiala insatser kan förstås vara att länsstyrelserna inte haft tillräckliga resurser för att initiera projekt och söka finansieringslösningar. Arbetet med kulturresevat begränsas av bristande resurser inte bara då det gäller kulturmiljövårdsbidraget utan även avseende länsstyrelsernas förvaltningsanslag då det senare har grundläggande betydelse för de administrativa delarna av arbetet.

Bedömningarna avseende framtida kostnader måste också betraktas med stor försiktighet, eftersom det är flera faktorer som slutligen avgör vilka de faktiska kostnaderna blir. Det ideella arbete som utförs i kulturresevatnen har stor betydelse för kvaliteten och om det upphör tillkommer ytterligare kostnader. Därför är det angeläget att också beräkna värdet av dessa insatser. Även de hittillsvarande möjligheterna till samfinansiering med andra medel än kulturmiljövårdsbidraget kan komma att förändras framöver. Det kan knappast förutsättas att de olika former av bl. a. EU-medel som utgör en betydelsefull del av finansieringen i dessa miljöer, kommer att finnas kvar på samma sätt som idag. Nya typer av kulturresevat med underhållskrävande byggnader, anläggningar och marker ställer krav på utökad kunskap och utveckling av nya effektiva metoder för bedrivande av vård och verksamheter. Det är således tydligt att om arbetet med att inrätta och förvalta kulturresevat skall fortsätta kommer nya, såväl ekonomiska som personella, resurser att krävas.

6 Kulturresevatens utveckling och effekter

Behovet av att inrätta nya kulturresevat och fortsätta att utveckla formerna för detta är påtagligt. Bland senast beslutade och närmast förestående kulturresevat framträder nya typer av miljöer såsom trädgårds-, industri-, kust- och skärgårdsmiljöer samt samiska kulturmiljöer. Dessutom har behov och möjligheter börjat diskuteras vad gäller kulturresevatnsinstrumentets tillämpning på miljöer som folkparker, idrottsplatser och bostadsområden.

6.1 Kvalitet och resurseffektivitet

Kulturresevatens ofta betydande initiala restaureringsbehov tillsammans med höga miljömässiga, tekniska och antikvariska krav; leder till höga kostnader de första åren. Tydligt formulerade syften och målsättningar samt krav på regelbunden uppföljning, utvärdering och utveckling borgar för en långsiktig planering av resurser och åtgärder. Skötselarbetet regleras vanligen i fleråriga skötselavtal. Kostnader och åtgärdsbehov kan förutsägas för flera år i taget. Kulturresevatensinstrumentet är således ett högkvalitativt och kostnadseffektivt sätt att bedriva kulturmiljövård. Länsstyrelsen i Jönköpings län stödjer sig på erfarenheterna från kulturresevatet Åsens by och påpekar att en bred och utåtriktad verksamhet kräver mycket stora resurser under ett uppbyggnadsskede, men betonar vidare att en ökad marknadsföring av och ett ökat intresse för ett sådant kulturresevat samtidigt skapar möjligheter till en större egenfinansiering genom bl. a. turist- och affärsverksamhet samt kontakter med skolor. Detta förutsätter emellertid en grundtrygghet i finansieringen. Kontinuiteten har en central betydelse för arbetet med kulturresevat och behovet av löpande insatser måste kunna tillgodoses.

6.2 Kulturresevatens betydelse i ett vidare perspektiv

Kulturresevatens betydelse för att uppfylla miljökvalitetsmålen har tidigare betonats – främst då det gäller målen ”*Ett rikt odlingslandskap*”, ”*Levande skogar*”, ”*Storslagen fjällmiljö*”, och ”*God bebyggd miljö*” men i hög grad även för målen ”*Levande sjöar och vattendrag*”, ”*Myllrande våtmarker*” och ”*Hav i balans samt levande kust och skärgård*”. Länsstyrelsen i Värmlands län har exempelvis bedömt det som nödvändigt att de närmaste åren inrätta kulturresevat av flera vattendragsorienterade kulturmiljöer för att fylla den regionala kvoten vad avser att uppnå delmål 1 inom miljökvalitetsmålet *Levande sjöar och vattendrag* – d. v. s. att minst hälften av de skyddsvärda natur- och kulturmiljöerna i eller i anslutning till sjöar och vattendrag skall ha ett långsiktigt skydd senast år 2010.

Länsstyrelsen i Uppsala län understryker det angelägna i att arbeta med kulturresevat eftersom reservaten, förutom skyddsaspekten bidrar till att uppfylla flera strategiska behov för kulturmiljövården – t. ex. pedagogiska behov – och framhåller även att reservatens betydelse för den regionala utvecklingen inte skall underskattas. Kulturresevatens värde som redskap för regional utveckling, folkbildning och rekreation har också lyfts fram i tidigare åiterrapporteringar – med exempel från bl. a. Åsens by i Jönköpings län och Östra Utsjö kvarnstensbrott i Dalarnas län. På så sätt har visats att de insatser som görs i kulturresevatet föder engagemang och bidrar till sysselsättning samtidigt med uppbyggnad och spridning av kunskaper om kulturarvet och miljön. Inte minst genom att kulturresevatet är populära besöksmål och arenor för en rad olika verksamheter och evenemang.

6.3 Bedömning av utveckling och effekter

Kulturresevatensinstrumentets utvecklingsmöjligheter framträder i ökande omfattning i takt med att fler och nya typer av miljöer inrättas som kul-

turreservat. Samtidigt som arbetet löper på under mer eller mindre utvecklade former i de befintliga reservaten, måste delvis nya modeller och metoder för samverkan, drift och verksamheter utvecklas för tillkommande reservat. Arbetet med kulturresevat har förstärkt samarbetet över såväl läns- som sektorsgränserna vilket medfört ett breddat intresse för kulturlandskapsfrågor. Detta kan på sikt vara gynnsamt även då det gäller möjligheterna till medfinansiering av arbetet. De positiva effekterna av insatser och verksamheter i kulturresevaten fortsätter att synas tydligt, men samtidigt ökar behovet av att utveckla metoderna för uppföljning och utvärdering av arbetet så att inte minst de långsiktiga konsekvenserna kan värderas på ett rättvisande sätt. En vidareutveckling och förstärkning av arbetet med kulturresevat ligger helt i linje med intentionerna i regeringens proposition (2004/05:150) Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag; såväl vad avser bevarandet av miljövärden och samverkan mellan olika aktörer som ökad delaktighet, dialog och tillgänglighet.

Om kulturresevaten skall fortsätta att öka i antal samtidigt som formerna för arbetet med dessa skall fortsätta att utvecklas kommer det att krävas väsentligt ökade resurser. Allmänhetens stora intresse för att besöka kulturresevaten och delta i de olika verksamheterna gör emellertid att investeringarna kommer många till del. De sammansatta miljöernas möjligheter att ge en förståelse av hela historiskt funktionella system gör kulturresevaten, om de används på rätt sätt, till ett pedagogiskt instrument som saknar jämförelse i sammanhanget. Människors förståelse av sambanden mellan historia och miljö genererar på sikt ett ökat intresse och engagemang för bevarande och bruk av kulturarvet. De insatser som görs i kulturresevaten har därmed en viktig miljömässig, social och ekonomisk betydelse i ett regionalt perspektiv – och sammantaget även i det nationella perspektivet. Som mötesplats för kulturella utbyten och medborgardialog är kulturresevatet, vilket tidigare framförts, även ett betydelsefullt redskap i arbetet med att uppnå regeringens mål för den nationella kulturpolitiken.